

УДК 657.6

## КОМПАНИЯНЫҢ ЖИЫНТЫҚ КІРІСІ ТУРАЛЫ ЕСЕП: ДАЙЫНДАУ ТӘРТІБІ

*Мақұлбаева Лимара Таңжарыққызы*

[Makulbaeval00@mail.ru](mailto:Makulbaeval00@mail.ru)

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ есеп және аудит мамандығының 1-курс магистранты

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Молдашбаева Л.П.

Нарықтық экономика жағдайында компанияларға инвестиция жасап, жылдық табысының белгілі өзіне тиесілі бөлігін алуды мақсат ететін адамдардың саны артып келуде. Дегенмен, бизнес тілін, нарықтық экономика салаларын жақсы білетін адам инвестиция сала бастаған кезде, ол көбінесе журналистердің мақалаларынан немесе достарының пікірлерінен кейін компанияға бірден инвестиция салу, яғни, фактілерге сүйенбестен эмоцияларға инвестициялау дұрыс тәсіл еместігін біледі. Танымал брендтердің акцияларын жинау емес, тұрақты және әділ бағаланған, қаржылық жағдайы туралы есебі дайындалған бизнесті табу маңызды болып табылады. Әдетте мұндай есептер жүз немесе тіпті екі жүз беттен тұратын күрделі құжаттар болса да, жаңадан келген инвесторларға бизнесті бастапқы бағалау үшін бірнеше маңызды есептіліктерді қарау жеткілікті болады.

Кез келген компанияның қаржылық жағдайының, тұрақтылығының және инвестиция салымшыға оның инвестициясы табысты болатындығын біршама көрсететін маңызды құжат – компанияның жиынтық кірісі туралы есеп болып табылады. Жиынтық кіріс туралы есеп белгілі бір кезеңдегі компанияның кірістерін, шығыстарын, пайдасын, залалын және басқа да қаржылық нәтижелерін талдау кезінде қаржы талдаушысы қарайтын компания туралы негізгі ішкі ақпараттың құрамына кіреді. Осы тұста, компанияның жиынтық кірісі туралы есебінің дайындау тәртібін қарастырудың маңыздылығы оның ақпараттық-талдау мәнін көрсетеді. Алайда, компаниялардың жиынтық кірісі туралы есепті дайындау тәртібінде нормативтік құжаттар, стандарттар арасында орын алатын қарама-қайшылық және жеткіліксіздік компанияның қаржы-шаруашылық қызметінің тиімділігін талдау үшін ақпараттық базаның жеткілікті сапасын қамтамасыз етпейді. Компанияның жиынтық кірісі туралы есептің дайындалу тәртібінің теориялық және ұйымдастырушылық-әдістемелік ережелерін жетілдіру қажеттілігі осы өзекті мәселелерді шешудің оңтайлы жолдарын іздеуге мәжбүр етеді.

Үнемі өзгеріп отыратын экономикалық жағдайлар пайдаланушыларды компанияның мүліктік және қаржылық жағдайы туралы және оның экономикалық қызметінің нәтижелері

туралы ақпаратпен қамтамасыз ететін бухгалтерлік есептілікті дайындауға жоғары талаптар қояды. Қазіргі уақытта ұйымның қаржылық есептілігін дайындаудың жаңа тенденциялары қалыптасуда, олардың негізгілері ақпараттың ашықтығын арттыру және оны жан-жақты ашу болып табылады.

Компаниялар басшылыққа алуы тиіс жиынтық кіріс туралы есепті жасауға қойылатын негізгі талаптар 1 ХҚЕС-те жазылған. Осы халықаралық қаржылық есептілік стандартына сәйкес Қаржылық есептіліктің толық жиынтығы мыналарды қамтиды:

- кезең аяқталған күнгі жағдай бойынша қаржылық жағдай туралы есеп;
- кезең ішіндегі пайда немесе шығын және өзге де жиынтық кіріс туралы есеп;
- кезең ішіндегі меншікті капиталдағы өзгерістер туралы есеп;
- кезең ішіндегі ақша қаражатының қозғалысы туралы есеп;
- есеп саясатының маңызды ережелеріне қысқаша шолу жасаудан және өзге де түсіндірме ақпараттан тұратын ескертпелер;
- алдыңғы кезең үшін салыстырмалы ақпарат; және
- егер ұйым есеп саясатының қандай да бір ережесін ретроспективті түрде қолданса немесе өзінің қаржылық есептілігіндегі баптарды ретроспективті қайта есептеуді жүзеге асырса немесе егер ол өзінің қаржылық есептілігіндегі баптарды қайта жіктесе, алдыңғы кезеңнің басындағы қаржылық жағдай туралы есеп.

Яғни, 1 Халықаралық қаржылық есептілік стандарты пайда немесе шығын және басқа да жиынтық кіріс туралы есепті жиынтық кіріс туралы есеп түрінде ұсыну мүмкіндігін қалыптастырды. ХҚЕС 1-ге сәйкес жиынтық табыс операциялар мен өзге де оқиғалар нәтижесінде кезең ішінде меншік капиталындағы өзгерістерді білдіреді. Бұл көрсеткіш ұйымның пайдасы мен залалының көрсеткіштерін және басқа жиынтық табыстың барлық компоненттерін қамтиды. Ұйымның жиынтық кірісі туралы есеп ұйым алған пайданың, келтірілген залалдың және кезеңдегі басқа да жиынтық кірістің өзгеруінің шамасын көрсететін құжат болып табылады және екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлім пайда мен шығын бөлігіндегі есеп туралы ақпаратты ашады. Есептің екінші бөлімі ұйымның бөлінбеген пайдасына әсер ететін басқа баптар туралы ақпаратты ашады. Мұндай баптарға, мысалы, жарияланған дивидендтердің сомасы немесе қайта бағалау резервінің өзгеруі жатады. Бұл мақалалар ұйымның таза пайдасына әсер етпейді, есепте көрсетілмейді, өйткені олар ұйымның жалпы кірісінің мөлшеріне әсер етеді. Компанияның жиынтық кірісі қаржылық ақпаратты пайдаланушыларға барлық операциялық және қаржылық оқиғалардың меншік иелері мен инвесторлардың қызығушылығына әсерін бағалауға мүмкіндік береді.

Жиынтық кіріс туралы есепті жасау кезінде кірістер мен шығыстардың көрсеткіштерін олардың түріне қарай көрсету және топтастыру дәйектілігі көзделген: әдеттегі қызмет түрлеріне жататын кірістер мен шығыстар және өзге де кірістер мен шығыстар.

Пайда немесе шығын және өзге де жиынтық кіріс туралы есепті жасау бөлігінде ХҚЕС 1 кірістер мен шығыстарды баламалы жіктеудің екі нысанын көздейді. Талдаудың бірінші нысаны "шығындар сипаты бойынша" әдісі болып табылады, оның көмегімен компания шығындарды олардың сипатына сәйкес пайда немесе шығын құрамында біріктіреді (мысалы, негізгі құралдардың амортизациясы, материалдарды сатып алу, көлік шығындары), олардың функциясына сәйкес қайта бөлусіз. Бұл әдісті қолдану оңай, өйткені шығындарды олардың функционалды жіктелуі негізінде қайта бөлудің қажеті жоқ. Талдаудың екінші нысаны "шығындар функциясы бойынша" әдісі немесе "сатудың өзіндік құны" әдісі болып табылады, оны пайдалану кезінде шығыстар сату өзіндік құнының құрамдас бөлігі ретінде олардың функциясына сәйкес жіктеледі, немесе, мысалы, өткізу немесе әкімшілік қызмет шығындары. Осы әдісті қолданатын ұйым, кем дегенде, басқа шығындардан бөлек сатудың өзіндік құнын ашады. Екі әдіс арасындағы таңдау көптеген факторларға, соның ішінде ұйымның саласына байланысты.

Жалпы ереже бойынша, өзге жиынтық кіріске халықаралық қаржылық есептілік стандартына сәйкес кәсіпорынның негізгі қызметінен қаржылық нәтижеде ескеруге

мүмкіндік бермейтін компанияның кірістері мен шығындары кіреді. Алайда, өзге жиынтық кірістің элементтері әртүрлі болуы мүмкін:

- Белгілі бір жағдайларда олар қайта сыныпталуы мүмкін, яғни компанияның қаржылық нәтижесіне (пайда мен шығын арқылы) жатқызылуы мүмкін. Бұл топқа аударма бағамының айырмашылықтары, компания сатуға арналған қаржылық активтерді қайта бағалау нәтижелері, сондай-ақ ақша ағындарын хеджирлеуге байланысты компанияның кірістері мен шығындары кіреді.
- Қайта жіктеуге болмайды және тиісінше жиынтық кіріс туралы есепте көрсетілетін пайданың/залалдың шамасына қандай да бір мән-жайларда әсер ете алмайды.

ХҚЕС ережелері компаниядан жиынтық кіріс туралы есепте фирмада пайда болған кірістер мен шығыстарды көрсетілген топтар бойынша дұрыс бөліп қана қоймай, сонымен қатар басқа жиынтық кіріс элементтерінің қайта жіктелуі туралы ақпаратты ашуды талап етеді. Бұл ретте компания орын алған қайта жіктеу туралы ақпаратты есептің өзінде де (қайта жіктелген сомаларды жеке жолдармен көрсете отырып), сондай-ақ ескертпелерде де аша алады (бұл жағдайда жиынтық кіріс туралы есепте қайта жіктелген сомалардан "тазартылған" өзге жиынтық кірістің сомасы болады).

Жиынтық кіріс туралы есепті қалыптастыру кезінде компаниялар назар аударуы керек маңызды мәселе есептелген салықтардың сомасын көрсетуге қатысты болып табылады. Ұйымдар 1 халықаралық қаржылық есептілік стандартына сәйкес жиынтық кіріс туралы есепте жиынтық кірістің әрбір элементі бойынша салық құрамдасын да көрсетуге тиіс. Мұны есептің өзінде де, оған қосымшаларда да жасауға болады.

Осылайша, басқа жиынтық табыстың элементтері есепте екі тәсілмен көрсетілуі мүмкін:

- пайдаға салынатын салық мөлшеріне азайтылған сомамен;
- табыс салығын бөлусіз есепте көрсетілген сома. Салық мөлшері, өз кезегінде, есепте компанияның барлық басқа жиынтық кіріс элементтері бойынша бөлек көрсетіледі.

Қорытындылай келе, жиынтық кіріс туралы есеп ұйымның бухгалтерлік есебінің негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Есепте жиналған жиынтық ақпарат пайдаланушыларға ұйымның кірістері мен шығыстарындағы және қаржылық нәтижелеріндегі өзгерістерді талдау арқылы ұйым қызметінің тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Жаһандану жағдайында ұлттық стандарттар негізінде қаржылық нәтижелер туралы есеп жасау енді жеткіліксіз. Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Ұлттық бухгалтерлік есеп стандарттарына сәйкес есеп құру әдістерін қарастыру және негізгі айырмашылықтарды анықтау ұйымның есеп беруді талдау жүйесіндегі негізгі буын болып табылады. Осылайша, Қазақстанда бухгалтерлік есепті дамыту бағыттарының бірі бухгалтерлік есептің қазіргі ұлттық жүйесін бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарының талаптарына бейімдеу болып табылады. Себебі, ХҚЕС бойынша есеп беру халықаралық нарыққа шыққан кезде кез-келген ұйым үшін қажетті рәсім болып табылады, бұл оған әлеуетті халықаралық инвесторлар шеңберін едәуір кеңейтуге және, демек, тиімдірек жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

#### **Қолданылған әдебиеттер тізімі:**

1. 1-ші Халықаралық Қаржылық Есептілік Стандарты // [https://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=30015328#activate\\_doc=2](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30015328#activate_doc=2)
2. Карагод В.С., Трофимова Л.Б. Анализ финансовой отчетности.: учебник и практикум для прикладного бакалавриата. М.:Юрайт, 2015.
3. Свездлик С.В. Особенности формирования отчета о финансовых результатах в Российской и международной практике. М. Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации, 2015.
4. Кесян, С. В. Международные стандарты финансового учета и отчетности / С. В. Кесян, А. Ф. Кузина; Министерство сельского хозяйства Российской Федерации,

- ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет имени И. Т. Трубилина». – Краснодар: Новация, 2019.
5. С.В. Кесян, А.Ф. Кузина, А.О. Жерда Отчет о прибыли или убытке и прочем совокупном доходе: сравнение положений МСФО и РСБУ. Деловой вестник предпринимателя №3 (1), 2021.
  6. Шишкова, Т. В. Международные стандарты финансовой отчетности: учебник / Т.В. Шишкова, Е.А. Козельцева. – 3-е издание, перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2019.